

U vrijeme sve brojnijih pitanja i analiza, interpretiranja, smisla i značenja muzeologije, te traganja za jedinstvenom definicijom muzeologije (da li je muzeologija znanstvena, ili pomoćna disciplina), i redakcija »Informaticae museologicae« odlučila je pokrenuti diskusiju o toj temi nastojeći time potaknuti i nova istraživanja na tu temu. Istovremeno želili smo dobiti i pregled o obrazovanju muzejskih kadrova na srednjoškolskom i fakultetskom nivou u Jugoslaviji u okviru muzeološkog usmjerenja.

Zaokružena cjelina o problematici muzeologije nije dosegnuta, ali vjerujemo da i ovi primjeri mogu biti osnov — zajedničko polazište za organiziranje jedinstvenog sistema školovanja muzeoloških kadrova na nacionalnom nivou, s jedne strane, i utvrđivanju pristupa muzeologiji kao znanstvenoj disciplini, s druge strane.

Pozivi za sudjelovanje na ovu temu upućeni su predavačima muzeologije na filozofskim fakultetima u Jugoslaviji i Katedri za postdiplomski studij u Zagrebu:

1. Prof. dr Anton Bauer,
voditelj Postdiplomskog studija muzeologije u okviru Centra za studij bibliotekarstva, dokumentacije i informacijskih znanosti na Sveučilištu u Zagrebu
Zagreb
2. Prof. Dragan Bulatović,
Filozofski fakultet — Odeljenje za istoriju umetnosti
Beograd
3. Prof. Marcel Gorenc,
Zagreb
4. Prof. Đorđe Mano-Zisi,
Beograd
5. Dr Ivo Maroević,
Filozofski fakultet
Zagreb
6. Dr Sergej Vrišer,
Filozofski fakultet
Ljubljana

Muzeologija kao nastavni predmet na Filozofskom fakultetu u Beogradu

Đorđe Mano-Zisi,

Beograd

I pored od davnina postojećih crkvenih i velikaških riznica, amaterskih i kolekcionarskih tradicija, privatnih antikvarijata i muzeja na celom slovenskom jugu, — sve do početka XIX veka ne oseća se potreba da se spomenici kulture i prirodne retkosti zaštite naučnom usmerenošću i idejom o nepophodnoj društvenoj brizi o njima.

Živeći dugo, još kroz ceo XVIII vek, u sferi političkih i ekonomskih, ali i duhovnih i kulturnih emanacija, najpre Carigrada, Rima i Venecije, zatim Beča, Budima i Petrograda, tek se tokom prošlog stojeća jedrila, kristalisala samostalna svest naše posebnosti i vrednosti u alpsko-podunavskom i zadransko-balkanskom prostoru. Takva svest nalagala je ne samo patriotsku obavezu da se starine kao istorijski dokumenti nacionalne prošlosti organizovano prikupljaju, već i potrebu da se umetnički predmeti i spomenici institucionalno zaštite i čuvaju, što je dovelo do stvaranja prvih muzeja u Splitu, Ljubljani, Zagrebu, Sarajevu.

U Srbiji je posle inicijative prosvetitelja Dositeja i pokušaja sa Muzeumom liceuma, u romantičarskoj duhovnoj klimi Društva srbske slovesnosti, a naročito odsudnim zalaganjem Jovana Sterije Popovića, došlo 1844. godine do osnivanja Narodnog muzeja. Sa unapređenjem kulture, razvojem nauke i učvršćivanjem naučnih ustanova pokreću se zakonodavna pitanja i uređenje pravnih normi zaštite kulturnih dobara i prirode. Od osamdesetih godina XIX veka zaslugom Mihaila Valtrovića i Josifa Pančića, a zatim Miloja Vasića i Vladimira Petkovića, utemeljuje se naučno mišljenje o ovoj problematici. Prvi kontakti sa velikim evropskim muzejima i pojava setskih internacionalnih izložbi (u Mančesteru, Londonu, Parizu, Petrogradu i za nas značajne Milenijumske izložbe u Budimpešti 1896. i u Rimu 1911. g.) širili su horizonte naprednih posmatranja. Osjećajne težnje kulturnog zajedništva inspirisale su prve izložbe Južnih Slovena i stvaranje Jugoslovenske umetničke kolonije. Ali vremena su pri tom bila politički burna i ratna, materijalne mogućnosti i kulturne potrebe sredine

još uvek skućene da bi mnoge lepe i korisne ideje našle put do svoga ostvarenja.

Između dva svetska rata porastao je značaj i uloga muzeologije. U celom svetu se probudila svest o strahu i brizi za održavanje spomenika kulture i zaštitu ambijenta prirode, naučnih i kulturnih otkrića, narasla je potreba razvijanja civilizacije i humanosti. U tom pogledu Pariz i Francuska imali su onu ulogu koju će posle II svetskog rata preuzeti Amerika i zemlje zapadne i istočne Evrope svojim izazovima u otvaranju kulturnih vrednosti sopstveonj sredini i svetu. I nas je zapahnula akcija Društva naroda, Office internationale des musées, za približavanje društva poznavanju istina i lepote. Pored velikih internacionalnih i jugoslovenskih izložbi, u Beogradu Narodni muzej i Muzej kneza Pavla održavaju muzejske tečajeve. Osniva se Društvo za zaštitu spomenika kulture, a na Umetničkoj školi se u okviru nastave izlaže osnovna muzeografska problematika. Ali do pravog zaštitnog i muzejskog zakonodavstva, zavoda za zaštitu, formiranje raznih tipova muzeja, matične službe, muzejskog društva, zajednice muzeja i nastave muzeologije dolazi tek posle drugog svetskog rata, u socijalističkoj Jugoslaviji. Stvorenu atmosferu za muzeologiju u celoj zemlji održavaju i muzejska savetovanja, pokretanje stručnog časopisa »Muzeji« (1948) i zbornika »Muzeologija« (1953), brojne izložbe, kao i velike prezentacije jugoslovenske umetnosti u svetu, naročito ona Krležina — fresaka i stećaka u Parizu — (1951) te izložba umetnosti na tlu Jugoslavije (1971) koje su angažovale naš već razgranati muzejski potencijal.

Pedagoške potrebe za jednom humanističkom disciplinom, koja će razmatrati raznovrsne aspekte i potencijale muzeja, doveli su do uvođenja muzeologije kao nastavnog predmeta na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Od 1948. godine, uz redovne dužnosti u Narodnom muzeju, držao sam predavanja iz muzeologije, prvo kao predmetni nastavnik, a od 1960. do 1972/73. godine kao honorarni redovan profesor. Nastavu su, zavisno od grupe i usmerenja, pratili studenti istorije umetnosti, arheologije i etnologije, od III do VI semetra, četiri časa nedeljno. Posle 1973. godine, kada sam se povukao, umesto stalnog nastavnika predmet su opsluživali predavači sa

Odeljenja za istoriju umetnosti, u najnovije vreme u alternaciji sa nastavnicima arheologije i etnologije. Predmet ima naziv **Muzeologija i zaštita spomenika kulture** i slušaju ga studenti istorije umetnosti u prva tri semestra, studenti arheologije u šestom i sedmom, a studenti etnologije u sedmom i osmom semestru. Beogradski Univerzitet ne postavlja značaj teorij-skog i metodološkog izučavanja, sa mogućnošću postdiplomskih studija i sticanja magistrature i doktorata iz muzeologije. Zauzeto je stanovište da je celishodnije organizovati stručno usavršavanje za muzejske radnike i likovne pedagoge koji bi pored poslovne specijalizacije produbljivalo opštu muzejsku kulturu, ali ova ideja zbog kadrovskih teškoća još uvek nije realizovana.

Nastava muzeologije nalagala je da pratim savremenu muzejsku problematiku, koju već inspirisanu od strane UNESCO-a i ICOM-a, na raznom stepenu opštosti i specijalnosti, ispituju: pored École du Louvre, brojni muzeji, galerije, univerziteti i srodne kulturne ustanove u nizu zemalja Evrope, samoinicijativnije i Sovjetski Savez, ali do najvišeg nivoa Amerika. Dragoceno iskustvo internacionalne muzeologije, koja u svojim programima obavezno obuhvata i pitanja zaštite spomenika kulture i prirode, ljudskih naseobina, ekologije i tehnologije, sve više potvrđuje da muzeološko obrazovanje može da se razvija do neslučenih razmera.

U naše doba se muzeji sa zaštitom spomenika kulture i prirode pojavljuju u vidu široke društvene i humane potrebe, prihvatanjem sve složenijih saznanja i otkrovenja sredstava i postupaka za unapređenje civilizacije. Korišćenjem metoda i istraživačkih rezultata drugih nauka, muzeologija je dugo, od mnogih sve do danas, smatrana pomoćnom disciplinom. Međutim, s razlogom se može braniti gledište da naučna eksplozija, sve snažnija što se bliži kraj našeg stoleća, uz dostignuća tehnike, tehnologije, elektronike, sa izvanredno velikim mogućnostima učinka u svim infrastrukturna — otkrivanjem iznenađujućih načina informacije, komunikacije i dokumentacije — pruža i muzeologiji sve naučniju interdisciplinarnu metodologiju. A uzvratno, danas istorija umetnosti, arheologija, geologija, antropologija i etnologija, prirodne nauke i medicina, pa čak i sama tehnika i industrija, sve više se služe muzejima i dostignućima muzeologije. Ona kao samostalna disciplina stiče svoje posebne vrednosti kao jedna od najmlađih grana nauke.

Od discipline u svojstvu »muzeografije«, između dva svetska rata, ona se u punoj meri razvija u »muzeologiju«. Prevaziđene su samo praktične indikacije smisla i načina postavljanja i rukovođenja muzejima — a u pitanju su logička, psihološka, estetska i tehnološka viđenja društvenih i pedagoških potreba — problema postanka, opstanka i smera razvoja čoveka, njegove civilizacije i kulture. Na tome se zasniva i humana i socijalna vrednost naučne platforme muzeologije. A što se načinih prožimanja tiče, može se ukazati da se danas (koliko pri arheološkim iskopavanjima i istorijsko-umetničkim istraživanjima, toliko i na naučnim skupovima) koriste razni vidovi interdisciplinarne i multidisciplinarne saradnje radi dolaženja do istina na što široj osnovi.

U programu muzeologije osnovnu oblast predstavlja problematika istorijskog karaktera: postanka, porekla i očuvanja elemenata prošlosti. Izražaji znakova, signi, reči, ideja — logosa, misli, fetiša, religioznih i funeralnih dokumenata, prebivališta, oruđa i oružja u svakodnevnom životu i reprezentaciji moći i vlasti, uzroka i smisla ostava i tezauracija, pre svega težnji za sačuvanjem gena, identiteta i vrednosti od smrti, propasti i zaborava — zadiru i u interes antropologije, etnologije, sociologije i psihologije. Upravljanje oblikovanih estetskih vrednosti u društvenoj zajednici javlja se pri hramovima, crkvama, palatama i u salonu, u radionici i ateljeu, u laboratoriji, kabinetu retkosti i stručnoj zbirci — kako u amaterstvu i kolekcionarstvu, tako i pri mecenatu ili razmeni dobara, trgovini, ali i pojavi njihove krađe i falsifikovanja — to su istovremeno problemi umetničke i kulturne istorije, takođe i prava.

Pojam delatnosti muzeja i spomeničkih predmeta obuhvata elemente istorijskog, društvenog i estetskog isticanja i vrednovanja, kao i njihove dokumentacije. Tipologija muzeja zavisi od raznih vrsta naučnih problema i društvenih potreba. Osim zaštite, istraživačke i dokumentacione uloge, muzeji se ispoljavaju i kao izložbeni paviljoni — usmereni na ekspresiju istine i lepote, kao ambijenti saznanja i uživanja. Plan i program rada, vrsta i obim njihovog prostornog oblikovanja održava se u velikoj meri u arhitekturi. U njoj se ogleda logika funkcija, obrada rezultata naučnih istraživanja, kao i raspored deponovanja, čuvanja i njihova prezentacija. Tu dolaze do izraza duh i stil vremena, ideologija, uticaji političkih, kulturnih i ekonomskih uslova na mecenatsku potporu sredine, a u dobroj meri i razvijenost

tehnike i tehnologije. Racionalni prikaz zahteva ubedljive okvire, funkcionalnu cirkulaciju u predstavi i vođenju, čak određene turističke atrakcije, ubedljivost valorizacije u scenariju. Konceptija se formuliše angažovanim isticanjem po potrebi i panoptičkim i audio-vizuelnim sredstvima. Važnu ulogu imaju orijentacija i interpretacija.

Unutrašnji stručni rad muzeja odvija se u okviru i organizacionih i dokumentarnih službi. Idejna konceptija, programatika i planiranje izvodljivi su konstruktivnim i smišljenim usklađivanjem svih delatnosti. Funkcionalna obrada naučne tematike i njena sveobuhvatna dokumentacija, identifikacijom i ekspertizom prikupljenih otkrivenih objekata istraživanja, dobijenih i kupovinom, donacijom i legatima, njihovom valorizacijom, registracijom i sistematizacijom, pretpostavlja i koordinativno deponovanje i izlaganje. Neizostavni pratioci su foto-služba, fototeka i filmoteka, dijateka i planoteka. Pored stručnih kataloga, kartoteka, inventara i publikacija, spoljni odraz treba da je izraziti i u predavanjima, vođenju, projekcijama, filmovima, teatarskim i muzičkim programima. Informacija, pedagogija i propaganda svim unutrašnjim i spoljnim sredstvima široko otvaraju muzeje društvu i svetu. Tome doprinose i kopije u slici, plastici, grafici i ukupna izdavačka delatnost. Od sve većeg značaja i uticaja su mediji televizije i tiska, uz specijalne tematske izložbe i priredbe van muzeja.

Jedna od osnovnih potreba je poznavanje i primena odgovarajuće tehnološke procedure pri održavanju, konzervaciji i restauraciji objekata. U praksi je neophodno korišćenje naučnih rezultata fizike i hemije, radiologije i elektronike, kao i saradnja umetnika specijalista. Time se rešavaju i pitanja ekspertize, autentičnosti-falsifikata i rekonstrukcija.

Organizacija svih delatnosti zavisi od uprave. Nju prati administracija sa ekonomskom službom, stručnim kolektivom i tehničkim personalom. Osvećenje, hidrotehnika i termotehnika, svi oblici osiguranja, fleksibilna spremnost za obradu opreme i adaptaciju spadaju u njen domen. Posebne su brige depoi i magacini, biblioteka i arhiv, prostorije za predavanja i projekcije. Potrebna je i opremljenost i gotovost za akcije na terenu i izložbe van muzeja.

Arheološki lokaliteti, muzeji terena »in situ«, nekropole, stećci, parkovi prirode i naselja, vizure gradskih ambijenata, vazdušni snimci i plener predstavljaju posebnu problematiku koja se već vezuje za zaštitu. Gradovi,

manastiri, mostovi, spomen-zgrade i nacionalni parkovi i memorijalne zone mogu biti od posebnog društvenog značaja.

Zaštita spomenika prirode i kulture ima svoje oslonce u ekologiji, prirodnim naukama, etnologiji i antropologiji i poznavanju arhitekture i urbanizma. Uz studiju arheologije i istorije umetnosti, metode tehnike i tehnologije omogućuju održavanje, restauraciju, anastilozu, rekonstrukciju građevina, plastike, fresaka, mozaika, iskopina »in situ« (isticanjem i slojevnih razvoja) lokaliteta i ambijenata u celini, sve do njihove estetske prezentacije i revitalizacije. Uz to ide stručna i naučna dokumentacija izvršenih intervencija, nalaza, sanacija, izdizanja sa lokaliteta. Odgovoran je i posao klasifikacija i valorizacija spomenika, kao i međunarodna evidencija spomeničkih vrednosti od svetskog značaja. Restitucija elementarnih i ratnih šteta takođe je jedan od zadataka, kao i drugi pravni momenti konvencija i zakona sa kontrolom, sve do carine.

Već ovako nabrojana i skicirana pojedina pitanja funkcije i cilja muzeja ukazuju na svu složenost i specifičnost prirode muzeologije. Ona vode odgovoru da program i opseg muzeologije obuhvata evociranje vrednosti života, uz interdisciplinarnu saradnju. U tom smislu sam svojevremeno pokušao da usmerim i uskladim svoja predavanja iz muzeologije, duboko verujući u njenu vaspitnu i društvenu humanu ulogu.

ABSTRACT

Museology as a subject at the Faculty of Philosophy, Belgrade

D. Mano Zisi

The author provides a brief survey of the founding and development of museums in Yugoslavia, parallel to such events in Europe. The author places the development of museology in our country as taking place after the Second World War, and supplies a detailed description of the founding of the Department of Museology at the Faculty of Philosophy in Belgrade in 1948. The subject is now called Museology and the Protection of Cultural Monuments, and is offered to students of art history in the first three semesters, to archaeology students in the 6th and 7th semesters, and to ethnology students in the 7th and 8th semesters. The author stresses the need for an interdisciplinary approach to museology as an independent scientific discipline — one of the youngest branches of science. The author analyses the terms: function of museum, museum objects, documentation, and typology of museums. The author later analyses in detail numerous questions concerning the functioning and goals of museums and

points to the complexity and specificities of the subject of museology, primarily concerning its educational and social role.

Studij muzeologije na Filozofskom fakultetu u Ljubljani

Sergej Vrišer

Filozofski fakultet u Ljubljani

Pozvali ste me da kažem nešto o muzeologiji — da li je muzeologija znanost, ili samo pomoćna disciplina — i ujedno da ocrtam kakav je studij na Filozofskom fakultetu u Ljubljani.

Naravno da o prvom pitanju ne kanim polemizirati, jer se dosad njime nisam posebice bavio, iako sam pročitao svu pristupačnu literaturu o muzeologiji kao znanstvenoj disciplini.

Rekao bih ukratko da se suvremena muzeologija već naoružala svime što je u sklopu drugih struka može okvalificirati kao znanost. Ona već davno nije relikv romantike koja tapka za vremenom, već je ažurna i interdisciplinarna djelatnost koja ponekad, zacijelo, možda previše vehementno, nastoji dokazati da je znanstvena disciplina.

Muzeološkoj znanstvenoj istini dan-danas vode različiti putevi; drukčije ih usklađuju zemlje na Istoku nego one na Zapadu, a sada, kao i prije, vrijedi da muzeologija, isto kao i druge poznate nauke, mijenja znanstveno provjeravanje i pobuđuje onda, sada su njeni znanstveni plodovi upotrebljivi i u praksi.

Ne bi htjeli uspoređivati različite sisteme i poglede na muzeologiju, ali mislim da je nama, u žiži, osvijetljen iz različitih uglova promatranja, najznačajnija povezanost triju sustava — historijske, teorijske i upotrebne muzeologije. Tako su muzejsku znanost, već prije niz godina, raščlanili čehoslovački muzealci, a poslije njih, slično, i ostali. Iako je usmjeren većinom, što je uopće i prirodno, i studij muzeologije. Mogu reći da je tako organiziran studij u Ljubljani, iako možda zasad još uvijek samo okvirno.

Ljubljanski Filozofski fakultet prvi je u Jugoslaviji, 1971. godine, uveo studij muzeologije na Katedri za muzeologiju i konzervatorstvo. Naziv je, bez sumnje, obećavajući, no osnova katedre je u svojoj biti još i danas dovoljno široka. Što se tiče prakse, studij se u Ljubljani (brojem sati, seminara i slično) prošlih godina nije naročito razli-

kovao od muzeoloških predavanja u drugim našim republikama koje nisu imale posebne katedre za muzeologiju. Ljubljanska katedra je u sastavu Odjela za povijest umjetnosti, te je muzeologija kao predmet dio cjelokupnog programa povijesnoumjetničke struke, kao i programa arheologije i etnologije.

Studente spomenutih predmeta nastoji se upoznati s najosnovnijim pojmovima muzejstva i zaštite spomenika, odnosno s djelatnostima u kojima će se po završetku studija najvjerojatnije zaposliti. Kažem: s najosnovnijim pojmovima, jer na ograničenom broju predavanja, u okviru dva semestra (gdje je potrebno naći vremena i za ekskurzije i terenski rad) studenti mogu steći samo okvirno znanje o muzejstvu i konzervatorstvu.

Zbog toga je osmišljen odabir tema na principu da se kratkom informacijom pokuša informirati o svemu. Ovdje imam u vidu spomenuta tri sklopa: povijest, teoriju i upotrebljivost s temama koje zadiru u to područje. Budući muzealci trebali bi to znanje, osim znanja svoje osnovne struke, znati praktički primijeniti u muzejima. Čini mi se razumljivim da je teoretiziranje odbrojeno vrijeme. Mislim da u danoj situaciji, pri određenom broju sati, to nikako ne bi niti smjelo biti drukčije.

U sada tako postavljenom predmetu muzeologije vidim posebnu ulogu, naročito u njegovoj sponi između visokoškola (arheologija, etnologija, povijest umjetnosti), na jednoj strani, i realnog života (muzeji, galerije ili konzervatorski zavodi), na drugoj strani. Predmet muzeologije i konzervatorstva morao bi s vremenom biti tako određen — sa zadatkom da priprema studente za budući rad, da ih, pomalo drastično, s akademskih visina i često previše idealiziranih pogleda na struku, postavi na realno tlo, u neuljepšanu stvarnost.

Nikako nemam namjeru potcjenjivati domet i značaj muzeološke teorije. Teorija rađa praksu, teoretske konstatacije se opet prelijevaju u praksu. U stanju kakvo trenutno vlada, čini mi se značajnije da budućem arheologu, etnologu ili povijesničaru umjetnosti uciijepimo onaj primarni odnos prema muzeju ili zavodu za zaštitu spomenika, koji, kako znamo, ne raste paralelno sa studijem osnovne struke. Arheologu je pred očima samo iskapanje i teško da će se tko od njih već u školskim klupama zagrijati za dosadno inventariziranje koje će ga čekati u muzeju. Isto je i sa suvremenom etnologijom i njezinim domenama, koje u većini nisu »muzejski« uhvatljive ili ne u klasičnom smislu — u obliku pred-